

Нігрєєва О. О.*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ІПОТЕКИ МОРСЬКОГО СУДНА

Стаття присвячена окремим пробілам українського законодавства щодо визначення предмета іпотеки морського судна. Автором також проведений аналіз правового досвіду інших країн у вирішенні окреслених проблемних питань.

Ключові слова: іпотека морського судна, предмет іпотеки, морське судно як предмет іпотеки, іпотека майна, спільна власність.

Переважає кількість морських суден у світі будується та придбається судовласниками саме за рахунок запозичених коштів. В умовах обмеженості фінансових ресурсів вітчизняні підприємці все частіше вимушені звертатися до банків та інших фінансових структур з метою отримання кредиту. Як відомо, іпотека є одним з найпоширеніших та найбільш надійних способів забезпечення кредитних зобов'язань. Незважаючи на це, вітчизняному праву до сих пір властиві суттєві недоліки у регулюванні як інституту іпотеки в цілому, так і певних її різновидів, зокрема, іпотеки морського судна.

Невикористання іпотеки як способу забезпечення виконання зобов'язання за радянських часів спричинило певний вакуум в наукових дослідженнях цього інституту. Проте останнім часом науковці усе частіше звертаються у своїх працях саме до цієї теми. Суттєве дослідження іпотечних відносин в сфері торговельного мореплавства проведене російським вченим П. Фалієєвим. В Україні вдосконаленню правового регулювання застосування іпотеки присвячені праці І. Пучковської, І. Спасибо-Фатєєвої, Д. Мальцева.

Переходячи до безпосереднього розгляду питання про предмет договору іпотеки морського судна, потрібно зазначити, що Кодекс торговельного мореплавства України (далі – КТМУ) не містить його визначення та будь-яких вимог щодо нього. Стаття 364 визначає, що будь-яке судно, що зареєстроване в Державному судовому реєстрі України чи в Судовій книзі України, може бути заставлене згідно із діючим законодавством судовласником (іпотечним заставодавцем) для забезпечення зобов'язання кредитору (іпотечному заставодержателю) [3, 113]. Тобто під предметом іпотеки в КТМУ розуміється саме морське судно. У зв'язку з

чим, слід підкреслити неточність у назві глави 3 розділу X КТМУ. Вираз „морська іпотека” необґрунтовано поширює круг об'єктів, що можуть бути предметом іпотеки, хоча зазначена глава регулює саме іпотеку морського судна, а не будь-яких об'єктів, що мають відношення до діяльності у сфері торговельного мореплавства.

Поняття судна міститься у ст.15 КТМУ. Згідно з ним, торговельним судном є самохідне чи несамохідне плавуче спорудження, що використовується:

- 1) для перевезення вантажів, пасажирів, багажу та пошти, для рибного чи іншого промислу, розвідки чи добування корисних копалин, рятування людей та суден, що зазнають лиха на морі, буксирування інших суден чи плавучих об'єктів, здійснення гідротехнічних робіт чи підняття майна, що затонуло в морі;
- 2) для несення спеціальної державної служби (охорони промислів, санітарної та карантинної служби, захисту моря від забруднення та ін.);
- 3) для наукових, учбових та культурних цілей;
- 4) для спорту;
- 5) для інших цілей [3, 8].

Судном визнається тільки „спорудження”, тобто результат цілеспрямованої людської діяльності, об'єкт якої призначений до постійної роботи в плавучому стані у водному середовищі. Не може вважатися „судном” майно, що випадково опинилося у воді (будівля, що була занесена до моря ураганом) чи плавуче спорудження, що створене для разового переміщення у водному середовищі (пліт, загерметизовані ємності, що буксируються до місця їх установки) [8, 32]. Поняття „судно” не включає стаціонарні об'єкти (стаціонарні платформи, маяки, нафтові вишки), так як вони не володіють ознакою плавучості. Хоча, потрібно зазначити, що ряд міжнародних конвенцій містить більш широке чи, навпаки, вузьке визначення судна, що обумовлене специфічними цілями, які переслідуються прийняттям цих документів. Так Міжнародна конвенція про попередження забруднення з суден 1973 р. як судна визнає також стаціонарні та плавучі платформи. Однак слід пам'ятати, що при укладанні договору іпотеки морського судна сторонам слід виходити саме з його визначення в КТМУ.

Статті КТМУ, що регулюють іпотечні відносини, не окреслюють правовий статус судна, що може бути предметом іпотеки. Для його визначення потрібно звернутися до положень цивільного законодавства. Правовий статус майна, що може бути обтяжене іпотекою, конкретизований в ст.5 Закону України „Про іпотеку”, в якій зазначено, що предметом іпотеки може бути нерухоме майно за наступних умов:

- нерухоме майно належить іпотекодавцю на праві власності або на праві господарського відання, якщо іпотекодавцем є державне або кому-

* викладач кафедри загально-правових дисциплін та міжнародного права ОНУ ім. І.І. Мечникова
© Нігрєєва О.О., 2007

нальне підприємство, установа чи організація;

- нерухоме майно може бути відчужене іпотекодавцем і на нього відповідно до законодавства може бути звернене стягнення;

- нерухоме майно зареєстроване у встановленому порядку як окремий виділений у натурі об'єкт права власності, якщо інше не встановлене зазначеним законом [6].

Таким чином, в іпотеку може передаватися тільки майно, що належить іпотекодавцю на праві власності або якщо іпотекодавець володіє, користується та розпоряджається ним на основі такого вторинного речового права [7, 284] як право господарського відання, тобто майно, яке закріплене за особами на основі інших вторинних речових прав, не може бути предметом іпотеки. До таких прав за ст.133 Господарського кодексу України (далі – ГКУ) відносяться право оперативного управління та право оперативного користування [8, 300]. Що ж до права господарського відання, цей правовий режим наділяє особу, що використовує майно, майже повноваженнями власника, які однак обмежені можливістю володіння, користування та розпорядження майно задля чітко визначених цілей та в межах, що встановлені законом та власником. В цьому зв'язку, потрібно звернути увагу на те, що майно, яке належить суб'єкту на праві господарського відання, не завжди може бути обтяжене іпотекою тільки за згодою цього суб'єкта. Так, ч.2 ст.75 ГКУ визначає, що державне комерційне підприємство має право відчужувати, віддавати в заставу цілісні майнові комплекси структурних одиниць та підрозділів лише за попередньою згодою органу, до сфери управління якого воно входить, та, як правило, на конкурентній основі. Договір іпотеки, укладений без попередньої згоди такого органу управління, може бути визнаним недійсним у судовому порядку, що завдасть шкоду інтересам кредиторів у такому зобов'язанні. Особливості іпотеки об'єктів права державної чи комунальної власності встановлені ст.14 Закону України „Про іпотеку”.

Предметом іпотеки також не можуть бути об'єкти права державної власності, приватизація яких заборонена законодавчими актами (ч.2 ст.14 Закону України „Про іпотеку”), а також майнові комплекси державних підприємств та їх структурних підрозділів, що знаходяться в процесі корпоративної приватизації (ч.6 ст.4 Закону України „Про заставу”).

Однак, це не єдине обмеження щодо майна, яке може виступати предметом іпотеки. Так, у відповідності до ч.3 ст.14 Закону України „Про іпотеку”, предметом іпотеки не можуть бути національні культурні та історичні цінності, які є об'єктами державної власності й занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національної культурної спадщини.

Як вже зазначалося, майно може бути обтяжене іпотекою, якщо воно належить одному іпотекодавцю на праві власності. Однак це положення потре-

бує уточнення в ситуації, коло майно належить кільком суб'єктам на праві спільної власності. Норми КТМУ не містять правил, щодо укладання договору іпотеки морського судна, що знаходиться у спільній власності двох чи більше суб'єктів. Тому відповідь на це питання слід шукати в нормах цивільного права України, однак й вони не забезпечують однозначне правове регулювання деяких аспектів обтяження іпотекою зазначених об'єктів.

Розпорядження майном, що є в спільній сумісній власності, здійснюється за згодою всіх співвласників. Згода співвласників на здійснення правочину щодо розпорядження спільним майном, який підлягає нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, має бути висловлена письмово та нотаріально посвідчена. Тому для укладання договору іпотеки морського судна, що є спільною сумісною власністю, потрібна нотаріально посвідчена згода всіх співвласників. Предметом іпотеки виступає ціле судно, а не окремі його частини чи судові приміщення.

Що ж до іншого виду права спільної власності, ст. 361 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) наділяє співвласника правом самостійно розпоряджатися часткою у праві спільної часткової власності [5, 315]. Однак ч.2 ст.6 Закону „Про іпотеку” визначає, що майно, яке знаходиться у спільній власності, може бути передане в іпотеку лише за нотаріально посвідченою згодою усіх співвласників, а також наділяє співвласника нерухомого майна правом обтяжити іпотекою свою частку в спільному майні без згоди інших співвласників за умови виділення її в натурі та реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості. Через наявну колізію незрозумілим лишається, чи правомочний співвласник судна, що є спільною частковою власністю, вільно розпоряджатися своєю часткою в праві на нього. Уявляється, що так, тому що мова йде не про частку у майні, а у праві власності на майно. Відповідно спільна часткова власність направлена на розподіл права власності, а не майна [4, 642]. Суперечність положень ЦКУ та Закону України „Про іпотеку” є наслідком нечіткого розмежування понять в Законі. Право спільної власності на майно існує доти, доки це майно знаходиться у власності кількох співвласників. У разі виділення частини цього майна у натурі та реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості одним власником право спільної власності припиняється та виникають відносини приватної власності. Однак ЦКУ падає саме співвласникам, чії частки у праві на майно чітко визначені, право самостійно розпоряджатися своєю власністю, тобто майновим правом на певну частину об'єкту нерухомості, яка однак не є чітко визначеною та не може бути ідентифікована як власність будь-кого з співвласників. У цьому разі мова йде про передання ними в іпотеку своїх ідеальних часток у праві власності на один об'єкт нерухомості, а не реальних уречевлених частин цього об'єкту („частин у натурі”),

що відповідають розміру їх часток в праві власності.

Таким чином, співвласник судна, що є у спільній частковій власності, на нашу думку, згідно норм ЦКУ, може без згоди інших співвласників укласти договір іпотеки, заклавши свою частку у праві власності на таке судно. Надалі, у випадку невиконання таким співвласником-боржником своїх обов'язків за основним зобов'язанням та звернення стягнення кредитором на предмет іпотеки, для врегулювання відносин між таким кредитором та іншими співвласниками слід застосовувати положення ст.366 ЦКУ, яка встановлює порядок звернення стягнення на майно боржника, що є спільною частковою власністю. Однак, на практиці заставу частки в праві спільної часткової власності на об'єкт нерухомості зробити неможливо, бо застосовуються норми Закону України „Про іпотеку” як спеціального закону, що регулює іпотечні відносини, яким передбачена можливість обтяження іпотекою частки у майні тільки за наявності згоди інших співвласників. Як здається, така ситуація порушує інтереси співвласника, обмежуючи його в праві розпорядження належним йому майном та фактично вилучаючи це майно з цивільного обігу. Згода інших співвласників майна, що знаходиться в спільній частковій власності, робить їх інтереси пріоритетними, в той час як законодавство про іпотеку має враховувати інтереси всіх зацікавлених осіб. Зазначена ситуація склалася через те, що, згідно ч.1 ст. 362 ЦКУ, інші співвласники заставленого майна втрачають право переважної купівлі частки у праві спільної часткової власності у випадку звернення стягнення не неї іпотекодержателем та її продажу з публічних торгів [5, 315]. Безперечно, це має бути враховано та до законодавства повинні бути внесені зміни, які б надавали іншим співвласникам можливість переважної купівлі у цій ситуації.

Цікаво дослідити зарубіжний досвід з розв'язання окресленого питання. Ч.2 ст.7 Закону РФ „Про іпотеку” учаснику спільної часткової власності надається право заклати свою частку в праві на спільне майно без згоди інших власників, а у випадку звернення стягнення не неї на вимогу іпотекодержателя мають бути дотримані правила Цивільного кодексу РФ про право переважної купівлі, що належить іншим співвласникам майна [2].

Італійський законодавець пішов ще далі, встановивши, що рішення щодо обтяження іпотекою частини судна, що є спільною частковою власністю, може бути прийняте співвласником за наявності згоди простої більшості співвласників такого судна, щодо ж до судна, що є спільною сумісною власністю, то відповідне рішення приймається двома третинами його співвласників. І навіть, якщо необхідна більшість голосів отримана не була, рішення про передання морського судна в іпотеку може бути прийняте у відповідній постанові судом після вивчення думки усіх співвласників, якщо ним буде виявлена наявність спільного інтересу та виго-

ди в укладанні відповідного договору іпотеки [1, 341-342].

Підводячи підсумки, потрібно зазначити, що укладаючи договір іпотеки морського судна іпотекодержатель має уважно перевірити повноваження іпотекодавця щодо обтяження відповідного судна іпотекою. Крім того, він повинен упевнитися у відсутності законодавчих заборон щодо укладання договорів іпотеки суден, що є державною чи комунальною власністю. Що ж до обтяження іпотекою частки у праві спільної часткової власності на судно, згідно з діючим законодавством, є необхідним отримання згоди усіх співвласників такого судна, хоча це й обмежує повноваження особи з розпорядження належним йому на праві власності майном. Судно, що спільною сумісною власністю кількох співвласників може виступати предметом іпотеки тільки цілком за наявності загальної згоди.

Література

1. *Fiale, Aldo. Diritto della Navigazione Marittima e Aerea. – Napoli: Simone, 2006. – 283 p.*
2. *Об ипотеке: Закон РФ от 16 июля 1998г. №102-ФЗ// www.duma.gov.ru.*
3. *Кодекс торгового мореплавания Украины: Закон Украины от 23 мая 1995г. – О.: Феникс, 2002. – 128с.*
4. *Комментарий к Кодексу торгового мореплавания РФ . Под ред. Г.Г. Иванова. – М.: «Спарк», 2001. – 734с.*
5. *Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: За ред. В.М.Коссака. – К.: Істина, 2004. – 976с.*
6. *Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003р.// Комп'ютерна правова бібліотека «ЛігаБізнесІнформ».*
7. *Харитонов Е.О., Санихметова Н.А. Гражданское право. – К.: А.С.К., 2002. – 832с.*
8. *Хозяйственный кодекс Украины: Комментарий. Под ред. Н.А. Санихметовой. – Х.: Одиссей, 2004. – 896с.*
9. *Юридический справочник по торговому мореплаванию. Под ред. А.С. Кокина. – Москва: Спарк, 2002.- 480с.*